

229828

DR. TOLDY FERENCNEK

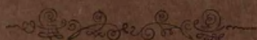
A M. TUDOM. AKADEMIA TITOKNOKA S A M. KIR. EGYETEMI KÖNYVTÁR

IGAZGATÓJÁNAK

A M. NYELV ÉS IRODALOM

EGYETEMI NYILV. RENDES TANÁRI SZÉKÉBE IKTATTATÁSÁKOR 1861. JÚL. XIII. TARTOTT

B E S Z É D E K.

Ára 20 kr. osztr. ért.

PEST,

EMICH GUSZTÁV M. AKAD. NYOMDÁSZ BETŰIVEL.

1861.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

DR TOLDY FERENCNEK

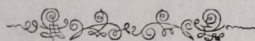
A M. TUDOM. AKADEMIA TITOKNOKA S A M. KIR. EGYETEMI KÖNYVTÁR

IGAZGATÓJÁNAK

A M. NYELV ÉS IRODALOM

EGYETEMI NYILV. RENDES TANÁRI SZÉKÉBE IKTATTATÁSAKOR 1861. JÚL. XIII. TARTOTT

B E S Z É D E K.

PEST,

EMICH GUSZTÁV M. AKAD. NYOMDÁSZ BETŰIVEL.

1861.

229828

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

R
1977

I.

PETZVAL OTTÓ

BÖLCSESZETKARI DÉKÁN

BEIKTATÓ BESZÉDE.

Nagy tekintetű Gyülekezet!

Nem tagadhatni, miszerint nyelv és irodalom voltak, mindenütt és minden időkbén, azon tényezők, s még most is azok, melyek által a különféle népek létezése, mint olyaké, megalapúl, s mindegyiknek a népek során azon hely jelöltetik ki, melyet az, egyéni adományai és fejlettsége jogán, elfoglalni hivatva van. Hogy bármely népnek álláspontja valósággal nyelvének műveltsége és irodalmának deréksége által határoztatik meg, az a föld népei jelen állásából is tisztán felismerhető: miután azok tartatnak az első rangot elfoglalni, kiknek nyelve a képzettség legmagasb fokát érte el, s irodalmuk a leggazdagabb: mert nem a nyers tömeg emeli a nemzetet, — mit a nyomorúlt chinaiak példája bizonyít: — a nyers tömeg soha sem tör felfelé, a világosság felé, nem veszen szellemi lendületet, hanem iszapként a zavaros vízben alánehezkedik, hogy a föld tehetetlen salakját nevelje. Egyet fognak tehát velem érteni a tisztelt hallgatók, ha mon-

dom, hogy valóságos tudomány mindent meghalad e földön, hogy az semmi által, a legrosszabb indulatú ármányok által is, homályba nem boríttathatik, mert a gyönyörű napfény módjára, minden legkisebb részen áthat, s rugalmasságánál fogva mindenütt keresztül tör.

A valóságos tudomány, vagy is azon szellem, mely azt átlengeti, azon egyetlen valami e földön, melyről joggal mondhatni amaz ismeretes verset: „Si fractus illabatur orbis, inpavidum ferient ruinae”: mert csak a magas szellem az, mely az omladékok felett is magasan felemelkedendik.

Ha tehát áll az, hogy a valódi tudomány azon egyetlen ható erő, mely valamely nemzetet emelhet, s ennek a föld népei között díszes helyet vívhat ki; úgy minden nemzet lelkesmeretes kötelessége a valódi tudományt minden erővel kifejteni: nehogy érdemtlenné váljék a dicső napsugarak élvezetére, s az emberiség azon kategóriájába ne süllyedjen, mely mondhatta magáról: Nos numero sumus — — —

Azt fogják talán kérdezni tisztelt hallgatóim, hova célzok itt a valódi tudomány emlegetésével? mely kérdésre biztosan felelhetni: Hát mi az irodalom? Egyéb-e az irodalom, mint azon edény, melyben a valódi tudomány fejlik és gyűl? S az irodalom története nem egyszersmind a tudomány története is? különösen pedig a magyar irodalom története, nem a magyar szellem ismertetője-e a valódi tudomány műveiben? S hogy épen erre célzok ma beszédemben, oka egy fontos esemény, mely e magyar kir. egyetemet legközelebb érte; midőn t. i. Ő Felsége a Király, folyó évi április 26-án kelt legmagasb határozatánál

fogva, nemzetünk jeles tudósát, tek. Toldy Ferenc urat szeretett hazánk irodalmának rendes tanárául kinevezni legkegyelmesebben méltóztatott; kit e rendkívül fontos tanszékebe ezennel beiktathatni szerencsém van; mely hivatalos eljárás reám nézve annál megtisztelőbb, mintán a tisztelt egyetemi karoknak, a hazafiúi vendégkoszorúnak benne egy ritka tudományú s kitünő érdemű férfiút mutathatok be.

Ugyanis az új rendes tanár úr régóta oly szerencsével működik különösen az irodalomtörténet terén, hogy e nagy fontosságú tudománynak közöttünk tulajdonképen őt mondhatjuk szerzőjének, megalapítójának. Már kora fiatalságától fogva ennek élve, 1826 és 27-ben adta ki első nagyobb munkáját: A magyar költészet kézikönyvét, melynek magas és úttörő bece régebben a hazában s a külföldön ismerve, s neki több külföldi tudós társaság megtisztelésén kívül a magyar akadémiai rendes tagságot szerzette meg; a jénai egyetemtől pedig a philosophiában a doctori koszorút. Aesthetikai és irodalmi működései Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Károly és Kölcsey Ferenc együttműködésük korába vezetnek vissza, s neki e nagy férfiak elismerését és barátságát szerzék meg; s folytatta azt mint tagja azon köztiszteletű triásznak, melyet Bajza és Vörösmarty képeztek vele.

Irodalomtörténete hazánk akademiájától nagy jutalomra méltattatott, s alapját teszi minden ebbeli előadásoknak. A magyar költészet története, a magyar nyelv és irodalom kézikönyve, irodalmi beszédei és arcképei, nagy életrajzai stb. új világot derítettek a magyar irodalom felett. Ezeken kívül számos emlékeit adta ki a régi magyar nyelvnek, úgy régebbi írók

és költők munkáit kritikai készüllettel, de újabbak hibátlan kiadásait is eszközölte. És nem csak írói munkásság által alkotta meg és terjesztette jeles tudósunk a magyar irodalom történeti ismeretét; hanem szóval is, Berlinben, Bécsben, és itt karunkban már 12 év óta tartott magántanári, előadásai által, sőt kiterjeszkedett a régi és új népek költészete minden szakaira is. Hallgatók egykor oly keresett előadásairól az orvosi karnál, miket 10 éven át mint rendkívüli tanár tartott volt, s azon érdemeiről, melyeket az évek hosszú során át az egyetemi könyvtárnak igazgatásában szerzett magának.

Ezen nem közönséges érdemeknek köszönhetjük kétségkívül e férfiúnak e tanszékre legkegyelmesebb kineveztetését: e tanszékre, melynek kettős a fontossága: t. i. bebizonyítani, hogy nekünk régi irodalmunk van, mely nem kevésbbé gazdag, s minden esetre oly tartalmas, mint más nemzeteké, kik velünk azonos egy kiterjedésűek; s így mind becsületünket a külföld előtt megmenteni, s megmutatni hogy: nem numero sumus..... mind pedig magunkban is a kellő öntudatot és önérzést táplálni; de másodszor: midőn irodalmunk az ifjuságnak elővezettetik, a reá alkalmazott helyes tudományos kritika által az irodalom jövőjére is minél nyomósabban hatni.

Soly férfiút érvén e díszes tanszék, ki annyi évek óta mindkét irányban, tollal és szóval, már annyi érdemeket szerzett: méltán, s a köz egyetértésről biztosítva, szólíthatom fel Önt: Foglalja el Ön országos egyetemünk ezen egyik legfontosabb és legdícsőbb tanszékét, melyen egykor oly férfiak ültek, mint Révai és Horvát István. Meg vagyunk győződve, hogy e

nagy emberek Önben méltó utódot nyertek. Az egész magyar világ figyelmes szemmel fogja Önnek újabb működéseit kíséрни: nem hogy ellenőrizze azokat, hanem hogy ismét és ismét örüljön azon nagy eredményeknek, melyeket most, — midőn egy fényes, de fárasztó hivatal gondjairól lemondva, melyet harminc éven túl viselt, értem a magyar akadémiai titoknokságot, e tanszéket foglalja el — kétség kívül előállítand. A mihez Önnek, szívünk mélyéből, az évek hosszú sorát óhajtott egészségben, erőben s lelki nyugalomban kívánjuk.

II.

T O L D Y F E R E N C

TANSZEK-FOGLALÓ

B E S Z É D E.

Azon tudományok, melyeknek a magyar egyetemen képviselésére királyi kegy által hivatva vagyok, nevezetes részeit teszik ama körnek, melyet előkelőleg nemzeti tudományosság körének nevezhetni. Mi volna ez egyéb, mint ama igazságok nyomozása és okadatos előadása, melyek valamely nemzetet szelleme minden irányai szerint, tehát nemzeti sajátságai egészletében ismertetnek meg? E nemzeti sajátságok pedig nem csak külső tettekből tűnnek ki, melyeket a történelem beszél; nem csak philosophiájából, mely vallásos nézeteiben, erkölcsében és intézményeiben nyilvánkozik, miket a hitregész, tehát a mythologia, az erkölcs- és jogtörténet ad elő; hanem azon logikai ösztönből is felismerhető, mely a nemzet bölcsőjében már, tehát történet-előtti korában, önállón s még is öntudatlanul alkotta meg a léleknek, különzésére szükséges külső szerveket, vagyis a nyelvet; utóbb felismerhető azon művekből, melyekben a szellem vagy a szépet igyekszik létesíteni, tehát a

művészetből, s ezt különösen szűkebb értelemben véve a költészetből, vagy melyekben a szellem az igazat fürkészve eszméket és rendszereket alkot, tehát a tudományból, s végre a mely mindkettőt magába felveszi és állandósítja: az irodalomból.

Ha tehát a nyelv s az irodalom, mint a nemzeti szellem valóságos édesgyermeké, valóban egyenjogú tagja azon tudománykörnek, mely a nemzetet, sajátsságai öszvegeiben vizsgálja, s annak szellemi tükrét mutatja fel: megtagadhatjuk-e tőle az ép oly buzgó tudományos tanulmányozást, a melyben e kör többi tagjai, s különösen a polgári történet részesül? S valóban a külföld e részben is követésre méltó például áll előttünk. Kezdetben, sőt mindszi- az újabb időkig, a történeti tért csak az események elbeszélése foglalta el; a nyelvtudomány a nyelvek szabályai kifürkészésére és megállapítására szorítkozott, az irodalom története írók és munkák bizonyos sorban ismertetéséből, némelyeknél azok tanszerű és szépirodalmi méltatásából is, állott: de a nyelvnek történeti felfogása, úgymint eredete s fejlődése az időben s különböző hatások alatt, mi által lesznek csak érthetőkké a nyelv törvényei, s jelenhetnek meg úgy mint a nemzet physikai és psychikai alapszerkezetének szükséges kifolyásai; emennek, az irodalomnak, mint az írott művek előhozásában működő nemzeti szellem eredete s fejlődésének az időben s különböző hatások alatt vizsgálata, s így mint egy nagy historiai organismus élettörténete, csak a legújabb időnek, mondhatni az utolsó századnak, szüleménye, tudománya.

Mi ezekben is elmaradtunk, nagy részben saját vétkünk nélkül. Ugyanis a testvér népektől már éle-

tünk történet-előtti korában elszakadván, s az ő nyelveik s a mienk, egymástól elválva, más égali és társas viszonyok közt, s más más idegen nyelvek behatása alatt bontakozván ki pólyáikból s fejlődven tovább — úgy, hogy az elvált testvérek nem csak nem ismerik többé egymást, hanem az egykori együttlét emlékezetét is elvesztették — a rokonság, mely a nyelv eredete körül világítana, végkép elhomályosult. De nyelvünk európai régiségeit is eltemették az idegen egyházi és államnyelv túluralma, s a harcos századok, melyek a magyart folyton létezéseért kényszeríték küzdeni: s a mi kevés fenmaradt, azt régi feledség takarta szinte a jelenkorig. Ekép a magyar nyelvtörténet mindkét forrása: a rokon nyelvek ismerete s a saját emlékek, vagy hiányzott, vagy lapangának. A jelenkornak — s rójuk le itt hálánkat ezért a nemzet akademiájának — a jelenkornak s leginkább az akademiának vala fentartva a rokonságot, mely nem gyakorlati többé, hanem már csak tisztán tudományos, végleg megállapítani; más felül a fenmaradt emlékek után vizsgálódni, azokat egy helyt összegyűjtven közhasznosítani, sőt világosságra is hozogatni.

Így valánk sokáig irodalmunk műveivel is, még pedig nem csak a legrégebbekkel. Néminek csak emlékezete maradt fenn, s az, mit idők nem sodortak el, mutatja, mennyinek kelle annak lenni, mit elsodortak. Quartánsok veszttek el: mely idő járhatott a kisebb munkák felett! Nem szólok az Árpádkor vesztéseiről; a XIII. század nagy temetője vala irodalmunknak: a tatárjárás dúló vihara nem csak a föld aratását seperte el, hanem egyházakat, klastro-

mokat, városokat is, minden bennök levő frott betűvel együtt. Nem szólok a XVI. századról s a reformációról, mely még a török dúlásoknál is többet emésztett meg abból, mit két tevékeny század alkotott. Hiszen azon század barátklastromot három ezret talált: s ím azon ötven s néhány emlék, melyet mai nap tudva bírunk, vagy négynek ötnek falai közt menekült meg, s a mi ezeken kívül a köz romlást elkerülte, azt a Józsefkorí klastromdúlás szórta szét, s adta át a lelketlenségnek és tudatlanságnak prédául. De szólok a XVI. század nyomtatott irodalmáról, mely, mint vulgaris literatura, részint fel sem vétetett a könyvtárakba, részint ezekkel enyészett el: hiszen csak a XVII. század három nagy könyvtárt hamvasztott el. Mennyi vészett magán kézen, s nem említve az utolsó erdélyi háború üszkeit, mennyi vész el még naponként falun nemesi s papi lakok padlásain gondatlanság áldozatául! Pedig a historia ha gyakran csak részeket tárgyal is, ismernie az egészet kell miként ez az idők folyamában lett, haladt, hanyatlott s ismét emelkedett.

És így mindenütt hézagok, sírok és töredékek, s a hozzájuk-férés, ritkaságoknál fogva, akadémikus és nehéz. Kevéssel több félszázadjánál, hogy áldott emlékezetű hazafiak, nemzeti kegyelet által viseltetve, a múlt korok maradványait fáradsággal kikutatni, áldozattal gyűjteni, s a nemzet számára biztosítani kezdték. Példáik hatottak mind a két testvér hazában: mind az általuk keletkezett intézetek, mind a régiebbek, folytatják megmentését a nemzet szellemi maradványainak, s egyeseknél is mind buzgóbban

mutatkozik a tetteges részvét. De ez a legújabb kornak, ez a tegnapi és máni, öröndetes jelensége.

Annál inkább kell tehát áldanunk azok emlékezetét, kik már a XVII. század vége óta az irodalomtörténet terén mozgtak. Azonban ők nekünk csak száraz, töredékes adatokat hagytak, írók és könyvcímek lajstromait, s ezeket is a kritika fákláját igénylőket minden lépten. És csoda-e ha így? ha mind nyelvünk történeti vizsgálatában, mind irodalmi történelmünk megalkotásában csak most indulhattunk meg némi szerencsével?

A mely tudományok tehát ezen tanszék tárgyait teszik, tulajdonkép ezentúl megteremtendők még, s így vissza kellene ijednem a bokros feladástól, ha arra némi bátorítást előzményeimből nem meríthetnék. Korán megismerkedve a külföld irodalmaival, s e téren Haliczky Andrástól, egyetemünkön egykor a német irodalom tanárától, kit hamvaiban is áldok, utasítva, támogatva, fejledezett bennem azon történeti érzék, mely az irodalomban is, az aesthetikai momentum mellett, a szellemi tünemények külső s belső összefüggését, a hatások láncolatát nyomozza s azt, a mi hosszú sorában a productióknak mint közös módosító vagy határozó befolyás tűnik fel, s az egyes jeleneteket egy nagyobb egész részei gyanánt parancsolja tekintenünk. Így kezdetben látni, utóbb nyomozni, itélni, elszórt tényeket összekötni, azt, ami bennök közös és különböző, felismerni tanultam: benne voltam a történelmi felfogásban. Megdicsőítve látván irodalmi történeteikben a nemzeteket, de feledve, említetlenül mellőzve saját nemzetemet, mintha az soha a szellemi téren nem mozgott, nem igyekezett,

jót, néha jelest is, nem alkotott volna, azon vágy támadt bennem: a külföld hibás nézeteit megigazítanom, s kezdettem közel negyven év előtt, német folyóiratokban egyes cikkelyeket adni irodalmunk történetéről, s még akkor több képzelemmel mint kritikával; utóbb, szigorú önfegyelmezőssel egy nagyobb munkát, melynek azon óhajtott sikere volt, hogy azóta minden nagyobb külföldi irodalomtörténet tudomást veszen rólunk, néha bővebben is, és lapokon végig kísérleteim szavaival. Lassanként nagyobb kört hódítottak magoknak tanulmányaim, kiterjeszkedének minden tudományokra, az öszves hazai (nem csak magyar ajkú) irodalomra, majd a míveltség-történetre, s minthogy a kultúrai és irodalmi viszonyok szorosan összefüggének a vallási és politikai állapottal, az egyházi és polgári történetre is; de az anyag hozzáférhetlensége miatt — mert akkor a nemzeti muzeum alig volt használható, az akademia könyvtára még nem állott, egy erdélyi útból pedig betegség által visszaűzve, a testvérházában még akkor elszórt maradványok is zárva maradtak előttem — minden vizsgálatom és tanulmányom hézagos volt. Végre valahára gyűjteményeink megnyíltak, szaporodtak, a hézagok össze kezdének előttem forradni, a mélyben elrejtett fonal mindinkább kitűnni, s a magyar irodalom-történet meg kezdett lelkemben szervileg alakulni. Mégis három vagy négy munka, mely tépett életemnél fogva még mind a befejezést várja, tulajdonkép vázlatai csak annak, a mivel magamnak és nemzetemnek tartozom; de amiket, a mai-napi változás által, mely egy jelentékeny, de agguló vállaimat nyomó állásból e tanszékből hágy megvonulnom, e változás

által nyert tágulás folytán kiegészíteni, s végre egy nagy egészet adhatni reménylek. Hogy még e mellett is régi nyelvünk több emlékeit közzé tehettem, hogy a m. akademia gondoskodásából középkori irodalmunk özves maradványait összehasonlítólag tanulmányozhattam, hogy ennek nyomán nyelvünk koronkénti változásait első kutathattam ki s adhattam elé: szerencsém inkább mint érdemem.

E bármily előzményekre támaszkodva, midőn a nyelv és irodalom történetét az eddiginél nagyobb kiterjedésben taníthatni jutott hátralevő életem feladásaúl, örömmel lépek e helyre, és, bár rajta még nehéz és hosszas munka vár, bizodalommal is: mert nem hihetem, hogy az egyetem magyar ifjai érdeklélnek a nemzet élete és művei azon része iránt, mely a mívelt népek szemében mai nap legtöbb címet ad a becsültetésre, legtöbb jogot a nemzeti fenmaradásra. Azt ugyanis tudta Európa, mert nem lehetett nem tudnia, hogy vitézségre a magyar nem enged egy népnek sem, hogy hadtudományi képességben gazdag, csak tér és alkalom ne fogyatkozzék; tudja, vagy legalább tudhatja, hogy állami és jogi intézvényei bölcseségére nézve, melyet közel ezer év pecsételt meg, becsülettel áll a népek során; s tudhatná, s ha nem tudná, meg kellene mondanunk, hogy ha nép valaha érdemlett szabadságot, a magyar érdemlé azt, ki maga is mindig a szabadság oltalma s menedéke vala, míg azon állapotok, melyek az osztályok véres harcait idézték elő földünkön is, európai örökség volt. Igenis, Keletdél-Európának ezen, a természetből egy virágzó egységes birodalomra predestinált földé, melyet Isten kedvező kegyelméből ha-

zánknak nevezhetünk, hajdanta századokon át különböző népek küzdőtere volt, a nélkül, hogy egy is képes vala rajta a természet-szabta határok közt a sokféle népségeket egy állandó egységes állammá forrasztani együve. De a IX. század vége felé megjelenik rajta e nemes keleti raj, a magyar, kevés évek alatt hatalmas alá veti azt a Kárpátoktól az Ádriáig, megszűnnek, mint egy hatalmas isten büntető kezétől sujtva a régi fejedelemségek: áll Árpád országa, s nektek, nemes ifjak, jut maholnap azon nagyszerű szerencse, midőn férfiak lesztek, e haza alapíttatása ezredik évét megünnepelni. S mi által lön, hogy e nem nagy számú nép, e tág földön, e szapora népek felett legott és állandóan megalkothatá Magyarországot? Vérengzés, kiirtás, vagy elnyomás által? Ó nem. A magyar nem irtott, mint irtotta a szlávokat és poroszokat egy híres szomszéd nép, mely magát katexochen polgárisodottnak tekinti. Ő a meggyőzöttet társnak ismerte el, s ha fegyvert viselt, magyarnak, szabadnak és nemesnek — mert e három szó neki csak egyet jelentett; szolga csak az vala, ki nem harcolt s a földet művelte, itt úgy mint mindenütt; rabszolgája nem volt soha. A politikai okosság, az önmagáhozi bizodalom, a szabadság olyatén szeretete, mely azt mástól sem vonja el, sőt más részére is megvédi: ezekben együtt nyilatkozott azon erkölcsi felsőség, mely ez ezeréves birodalmat megalkotta. És csak is ily felsőség paizsa alatt teheté a nemzet harc-ható része fél századon túl azon merész kalandos kirohanásokat a Pótól a Viszláig, Byzanttól az atlanti tengerig a nélkül, hogy itthon ellenállástól, lázadástól, a régi államok visszaállítása

kísérleteitől tartania kelle, hogy ilyek csak meg is kísérltetek volna. S ez állambölcsesség meg nem tagadta magát soha. Nincs Magyarországnak törvénye e mai napig, s nem volt soha, mely nép és nép közt különbséget ismer: Magyarország csak magyart ismert, bármely nyelven szólott az. A magyar faj hegemoniája erkölcsi volt, természetes felsőbbségén alapuló, mely nem nyomott, hanem emelt, azért kiki magyar a k a r t lenni. A népiségek jogegyenlősége Magyarországon az országgal egykorú. Igen is, ezt tudhatná Európa, s ezt tudva sejtethné legalább, hogy, amit a középkor megrezzent szerzetesei a magyarnak vérivásáról regélnek, ellenkezésben van azon szervező státusildommal, és okos mérsékkel, melyet a magyar az új hazában tanusított, s azon nagylelkűséggel, mely a kegyetlenséggel, népgyilkolással meg nem fér.

S ím ez európai új lakos jelleméről természetes átmenetellel az erkölcs- és irodalom-történet kellő közepében vagyunk — mert ez utóbbi szó, köz meg egyezéssel nem csak a szellem írott, hanem annak szájhagyományilag élő műveire is alkalmaztatik, s ki tiltaná ki Homer rhapsodiáit az irodalomból azért, hogy Homer azokat nem írta le? Pedig a húnmagyar faj előtt még ázsiai székeiben sem volt ismeretlen az írás. El fogom Önöknek beszélni, nemes ifjak, mik bírhatnak reá, hogy a jövevény magyart agrammatosnak ne tartsuk. Szólni fogok hitregéiről, történeti énekeiről, gyász- és női dalairól, dallamai és bálványairól; szólni azon bámulatos szellemi fogékonyság és képességről, mely, valamikor alkalom nyílt, soha meg nem tagadta magát, s mai napiglan — a keresztyén-ség, később az európai feudalismus átalakító, majd a

hosszas török rabság vadító, sismét az újabb európai kultúra szétmállasztó hatásai közt — ősi, saját, nyers de fellengős, jellemét szívósan megőrizte. Átvezetem Önöket a sokban gyászos, de nagyszerű és költői árpádi korszakon, megismertetem azon idő nyelvvel, Lajos és Zsigmond századai művészetével s klastromi irodalmával, a Mátyás kora fényes, a Jagellók s a XVI. század romlott erkölcsével; azon tudományos lendülettel, melyet a magyar szellem a reformáció által vett, s a XVII. század nagy íróival s nemzetünk első classicusaival: a bíboros Cicero Pázmánynyal, a soha el nem avúlható fejedelmi költővel Zrínyivel. Figyelemmel fogjuk észlelni a nemzeti szellem nem csüggedő erejét ekor magasb társaságában, a politikai életben és történetírásban; végre annak hanyatlását, s e hanyatlás okait a múlt század első felében, melyből egyes előre látó férfiak igyekvései által, életben és irodalomban, feltámadt újra, míg egy második költői aranykorban, melyet Kazinczy Ferenc derített egünkre, és Vörösmarty Mihály emelt zenithjére, dicsőítette magát; de a közélet és tudományban is — ha a népek istene is úgy akarja — ragyogó jövőt indított meg, melynek neveit csak azért hallgatom el, mert többek közülök e fényes körben megjelenvén, szerénységekét annál inkább kell tisztelnem, mert megjelenésökért, mely által e napot életem egyik legszebbjévé tették, hálával tartozom.

S midőn ezt ezennel kifejezem, legyen szabad azon elholtakról is, kiknek e nap lehetőségeért leginkább tartozom, kegyelettel megemlékeznem. Két név az főleg — azon két név, melyet Ön, e kar nagy érdemű Dékánja, is felemlített — e tanszéken két nagy

elődömé, kiknek mai nap, s épen e helyt kell a háláldozat tüzét meggyújtanom: Révai és Horvát István! — RÉVAI! Nagyobb név e közel harmadfél százados egyetem csillagkoszorújában még nem fénylett. Leborúlok előtte parányiságom érzetében, és más nagyságtól kölcsönzők szavakat, hogy őt méltán dicsőítsem: azon egyetlentől, ki vele egy magosságon áll, Kazinczy Ferencről, midőn az elköltözötthöz feltekintve, így sohajta utána (Sylvester képében):

Híveim sorában nem volt még nagyobb,
 És ó mikor lesz annyi! mint te voltál,
 Pankratiasta férfi, Révajm!
 Akár a Tejos és az Umbria
 Költőivel mertél versent szaladni,
 Akár a nyelv törvényeit szabad meg,
 Akár az álom bódult kórjait,
 Egy új Prometheus, látni kényszerítéd.

Mellőzve az édes költőt, s a költői technika szerencsés művelőjét, előttem áll az egyszerű szegény piarista barát, ki kész vala szerzete gondoskodásáról lemondani, hogy mint hírlapíró ébresztgethesse a még alvó nemzedéket; előttem áll a szegény szerzetes, ki midőn a hatalmas császár 1784-ben a német nyelvet rendelte Magyarországon köznyelvvé, egyedül keble istenének biztatása mellett a hatalmas császár elibe mere lépni, és felhíni őt a magyar nyelv emelésére; ő, ki hideget, nélkülözést tud szenvedni, hogy Bécsben ülve azon nagy jelentékű emléket a középkornak, a XIV. század bibliáját, híven lemásolja, és tolmácsolja, melynek kiadása végre is nem neki juttat szerencserésziül, s mely nyelvünk történetének oly széles alapot nyújt; ő, ki nem pirúlt összekoldulni azon fillérekkel, melyek lehetővé tévők neki a nemzet nagyjait

és képviselőit 1790-ben körültáborlani, s hol lelkesíteni, hol fárasztani: hogy a magyar nyelvet szolgálásából kiemelve, vele-született úri jogaiba behelyezzék, s emelésére azon akademiát alapítsák meg, melynek kiűzőjét ő, mint Mózes az ígért földét, ugyan át nem lépte, de mely nála nélkül soha fel nem állott volna; előttem áll végül az ínségbe betegségbe süllyedt ember, ki nappal a világ embereit járja, majd hogy a magyar Thalia kezéből vegyék ki a vándorbotot, majd hogy a nemzet írói felélesztésére tegyék össze feleslegöknök egy kis részét, miből a hazát nagyban dicsőíthessék; majd — ó pirulat! — pénzt kéreget, szóval és írásban, hogy — élhessen? hogy magát gyógyíttassa, ápolhassa? — ó nem: de hogy álmatlan éjjelei halhatatlan munkáját, az Elaboratior Grammaticát, a magyar nyelv ez örök törvénykönyvét, kinyomtathassa! Igen is, egy büszke lélek titkos nyögései, egy érzékeny lélek vérkönnyei, egy haldokló nemes organismus sorvasztó lázának hideg verejtéke vegyül azon óriási mű betűi közzé, mely ezen akkor rejtélyes, e nem értett, sőt egész szellemi chemismusában érthetetlen nyelvszervezet felett, minden idegen előzmény nélkül, egyszerre, váratlanúl, egyedül maga gyűjtotta meg a napvilágot. S ez Révaink jelentősége a hazában; s lön egyszersmind, századát megelőzve, a történeti nyelvészet atyja: és ez Révaink európai jelentősége. Most, midőn nyelvünk minden porcikáját, minden ízecskéjét élő részül ismerjük, midőn még azon láthatatlan szellemi lehelletet is, mely abban lengedez, meg tudjuk határozni, mint a természettudós a láthatatlan elemeket: most alig vagyunk képesek visszateremteni magunknak azon siket éjt,

mely e nyelv titkai felett nehezkedett, s mely az ő lángeszének világa előtt örökre eloszlott — s meglás-sák, Uraim, mi reá fogunk menni arra, hogy a szegény Révainak — kit nem tápláltunk hogy élhessen, kit el nem temettünk:] azt is egy hű tanítványa, Horvát István tette — ezen már most nagy Révainak, kinek dicsősége sugaraiban oly öntetszőleg feredünk — még reá fogunk menni, hogy szobrot emeljünk. . .

Ily előd, tisztelt gyülekezet, nem bátorító, hanem csüggesztő. Azonban Isten csak néha, nagy ritkán, nyilatkozik közvetlenül választottaiban: mi többiek eleget teszünk kötelességünknek, ha az általok tört utat hű munkásságban folytatjuk. Ily módon kívánom én is teljesíteni kötelességemet, így egyszersmind leróni szelleme előtt hálámat: mert — s ezt mindek felett e mai napon kell nyilván hirdetnem — neki köszönöm, hogy kora ifjúságomban már nyelvünk mélyebb s tudományos tanulásába, hogy ne mondjam buvárlásába, merültem: neki mind azt, a mit ez irányban tudok, s a mi kevésre képes vagyok. Hogy pedig e hála nyilatkozatom nem a mai nap érzésmozdulata, hanem pályámmal egyidős, igaz és hű: bebizonyítja Révai első életrajza, mely halála után 15 évvel megjelent, s melynek tizenhét éves szerzője — én voltam.

A rövid fényt, mely e tanszéket Révai alatt körülvette 1804-től 1807-ig, hosszas homály követte. Nem nevezem a nevet, mely 23 évig sötétlett azon: ezer meg ezer magyar ifju úgy hagyta el e hosszú idő alatt az egyetemet, hogy nyelvének díszeről, irodalmának régi és tanulságos történeteiről sejtítései sem költettek fel lelkében. Akinek a szerencsés vé-

letlen a mester munkáját nem játszotta kezébe, vagy kit jól képzett férfiú mellé nem vezete: el vala veszve az irodalomnak mint olvasó, s még bizonyosabban mint munkás. Végre 1830 óta a nagy ember jeles tanítványa, Horvát István, foglalta el a helyet, s töltötte bé halálaig, 1846-ig. Mily hatalom vala az ő gerjesztő, utasító, lelkesítő tanítása: azt ivadékok tudják, melyek keblében az Őáltala gyújtott láng lobog mind e napig. Én akkor rég kiléptem vala az iskolából az életbe, s nem voltam hallgatója; sőt tudva van az akkori mozgalmak ismerői előtt, hogy nézetek és viszonyok nyílt ellenkezésbe hozának vele, hogy ő megvonta tőlem, öreg korában, azt a szíves hajlamot, melylyel egykor a kezdőt, az ifjút, boldogította volt. De mai nap úgy, mint halálakor, a nem érdemlett mellőzés hogy ne mondjam üldözés emlékezete ha fájt és fáj is, nem csökkentheté bennem azon magas tiszteletet és mély hálát, melyet mindenha táplálnom kelle tiszta hazafisága s rendkívüli érdemei iránt, s melyre jobb napjaiban lekötelezett. Mert, mikor még ő e tanszéken nem ült, az annyira elfoglalt férfiú, bizodalomára méltatott, utasított, s nem számlálva az órákat tárogatta fel előttem tudása roppant tárházának kincseit: s kinek valaha ily élő könyv olvashatása juthatott szerencsedíjúl, tudni fogja, hogy az olyan, elpusztíthatatlan alaptőke egy egész életnek. Végtelen azon anyag, melynek tartaléktalan bőkezűséggel részesévé tett, s döntő vala azon hatás, melylyel a szabad vizsgálódás és ítélet munkájába avatott. E nyílt vallomás, szinte e nekem oly ünnepélyes órában, legyen az engesztelő áldozat, melyet elköltözött nagy lelkének hozok.

S íme, nagy tekintetű gyülekezet! a Révai hagyományai s a Horvát István tanításaival megszűnés nélkül tépelődő lelkem, akkor is, midőn az élet kenyérszakot üzete velem, csak egy titkos ambítiót érlele lelkemben: s ez nem vala más, mint — midőn egykor a természet kényszerűsége a tért megnyitandja — ugyanezen helyről hirdethetnem a Révai és Horvát István tanításait s azt, mit ez ösvényen annyi éven át magam szedtem, gondoltam, s végre egy organicus tudomány-egészbe foglalnom engedtetett. Megjött ez idő, mielőtt vártuk: s a köz ügyeket akkor kormányzott testületek, az azok élén állott főkarú férfiak, s az én egykori kegyes jó Uram JÓZSEF NÁDOR nem kevésbbé kegyes Fia ISTVÁN NÁDOR közreműködésök folytán mármár az óhajtott célnál állok vala: midőn az események hatalma a régi időt folyamatában megszakasztotta. Annál mélyebb hálával kell üdvözlennem az Isteni Gondviselést, mely tizennégy év elmúltával, dacára előhaladt koromnak s lelkem elevensége hanyatlásának, az egykor nekem szánt tért végül még is megadta. Kilépek tehát akadémiai állásomból, hogy minden erőm öszpontosításával betöltssem a helyet, mely egy hosszú élet álmainak legszebbike volt. És kifejezem nyíltan hódoló hálámat FELSÉGES URUNK KIRÁLYUNKNAK, ki magyar fő tanácsosai kérését kegyelmesen meghallgatta; hálámat ugyanezen magas állású férfiaknak azon bizodalmukért, mely velök az elszakadt fonalat ismét összefűzette; s végre meleg köszönetet azon nagy tekintetű s fényű hazafiúi gyülekezetnek, mely jelenlétével e napomat kettős ünneppé avatni méltóztatott.

Ezek után fogadják Önök is, e magyar királyi

egyetem minden karú tisztelt s nagy érdemű tagjai, egyik legrégibb társuknak, mint ki 27 teljes év óta szolgálja többféle állásban ez intézetet, köszönetét, hogy e napon, mely óhajításai leglángolóbbikát engedte megvalósulni, jelenlétökkel megtisztelni jók valának; s fogadja azt különösen Ön, e Bölcsészeti Kar nagy érdemű Dékánja! ki bár egy egészen más szak képviselője, beiktatásomat annyi rokonérzés nyilatkoztatásával méltóztatott teljesíteni. Az Ön ajkain ez érzet nem pusztá hang, az Önén, ki az életre, az anyagi fejlődésre, s így végre is a közboldogság eszközlésére mellőzhetetlen matematikai tudományokat nem csak tollal, annyi jeles magyar munka által, igyekszik terjeszteni hazánkban, hanem hirdeti a tanszékről is úgy, hogy hallgatói nem tudják: azon alaposságot és teljességet csodálják-e inkább, melyben tudományát szellemök elébe vezeti, vagy azon mesteri előadást, mely a nehezet könnyüvé, a szárazat elragadóvá tenni bírja.

Végre egy szót még Önökhöz, kedves egyetemi polgárok! Midőn Révai Miklós 1804-ben e tanszéket elfoglalta: első szava ez vala: Nem tudunk magyarul! Ezt — hála a Magyarok Istenének! — ma már nem mondhatjuk. A magyar azóta érteni, azaz tudományosan érteni, tanulta nyelvét; Önök most a közép tanodákból több szabályos nyelvismeretet hoznak, mint milyennel akkor az írói kar bírt, mely a bátor de igaz szót nem minden megütkezés nélkül fogadta. Az én első szavam Önökhöz viszont ez: Nem ismerjük a magyar irodalmat! Mai nap nem a vitézség hanem a műveltség határozza a népek rangját. Nekünk ismernünk kell ez irodalmat, hogy vele

mint a nemzeti műveltség egyik fő eszközével élni tudjunk; mert bár ez nem elégséges még arra, hogy magunkat segedelmével teljesen kiképezzük: de kifejezője és táplálója levén egyszersmind a nemzeti jellemnek, a műveltség első feltételét, hogy általa nemzeti létünk erősödjék és nemesedjék, egyedül ez teljesíti. Ismernünk kell azért is, hogy azt tovább bírjuk fejteni; ismernünk végre, hogy a nem ismertnek, vagy ignoráltnak, vagy lenézettnek becsületét, ott hol kell, meg tudjuk óvni. Rajtam nem fog múlni Önöket ezen csarnokban minél teljesben tájékoztatni. Önök figyelmétől, tárgyszeretetétől, s mondhatom hazaszeretetétől függend érvényesíteni az életben s a haza érdekében, mit e tudomány, állása jelen fokán, Önöknek nyújthat. S ezzel, Isten Önökkel, a közelebbi viszonzatlátásig!

